

Lausunto

06.02.2025

Asia: VN/24081/2023

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen - Arviomuistio

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Oikeusministeriö

Lainsäädäntöneuvos Mirja Salonen

Erityisasiantuntija Heikki Kemppinen

Viite: Lausuntopyyntönne 20.12.2024, VN/24081/2023

Varmuusvankeuden käyttöönotto ja elinkautisvankien vapauttamismenettelyn kehittäminen

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) kiittää mahdollisuudesta tulla kuulluksi varmuusvankeuden käyttöönottoa ja elinkautisvankien vapauttamis-menettelyn kehittämistä koskevassa asiassa. Muistiossa ehdotetaan säädettävän uudeksi seuraamukseksi varmuusvankeus ja jo olemassa olevaa yhdistelmärangaistusta ehdotetaan muutettavan muun muassa koskemaan ensikertalaisia rikoksentekejiä. Lisäksi elinkautisvankien vapauttamismenettelyä koskien ehdotetaan täsmennyksiä.

Rikosoikeudellisiin seuraamuksiin liitetään yleisesti muun muassa tarkkarajaisuus, ennakoitavuus ja suhteellisuus. Tästä näkökulmasta erityisen ongelmallisia ovat sekä yhdistelmärangaistukseen että varmuusvankeuteen liittyvät vaarallisuusarviot. Vaarallisuusarvioiden tuottamiseen käytettävät mittarit (mm. HCR-20v3, PCL-R) ovat epätarkkoja (Ahlgrén-Rimpiläinen ym, 2020, Tolvanen ym, 2021), eikä niitä ole validoitu Suomeen. Parhaimmilla mittareilla päästään noin 70 %:n tarkkuuteen,

luotettavuus laskee pitkää ajanjaksoa ennustettaessa. Vaarallisuusarvioita voidaankin pitää vain suuntaa antavina, eikä niitä tulisi käyttää yksinomaan perusteena merkittävässä päätöksenteossa.

THL katsoo, että ennen kuin vaarallisuuden arviointia lisätään lainsäädännössä, tulisi määritellä, mitä "vaarallinen" ja "ei enää vaarallinen" tarkoittavat. Olisi käytävä perusteellinen keskustelu, minkä tasoista luotettavuutta mittareilta edellytetään, jotta niitä ylipäätään voidaan käyttää henkilön vapaudenriistoon johtavassa tai sitä jatkavassa päätöksenteossa. Ennen muuta tulisi lain tasoisesti säätää, miten vaarallisuusarvio tulisi suorittaa, mitä menetelmiä käyttää ja määritellä, mitä osaamista ja koulutusta arvioijilta edellytetään.

Voimassa oleva yhdistelmärangaistus. Oikeudenkäymiskaaren (4/1734, OK) 17:37.3:n mukaan ennen kuin tehdään päätös yhdistelmärangaistukseen tuomitsemisesta, syytetyn mielentila on määrättävä tutkittavaksi ja samalla on pyydettävä lausunto siitä, onko syytettyä pidettävä erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Käytännössä ongelmalliseksi on osoittautunut, ettei lainsäädännössä ole säädetty nimenomaisia edellytyksiä, milloin tuomioistuin voi määrätä rikosasian vastaajan mielentilatutkimus+vaarallisuusarvio-yhdistelmään (vrt. "vain" mielentila-tutkimukseen määrääminen OK 17:37.1 ja 2). Käytännössä tuomioistuimen määräämiä mielentilatutkimus+vaarallisuusarviomääräyksiä on kohdistunut myös henkilöihin, joilla THL:lle asian vireilletuloaikana toimitetussa rikosrekisteriotteessa ei ole ollut merkintöjä aikaisemmista rikollisista teoista. Rikoslain yhdistelmärangaistukseen tuomitsemista koskevat säännökset eivät poista tätä ongelmaa.

Lisäksi THL:lle toimitettujen pyyntöjen perusteella tuomioistuinten keskeisenä tarkoituksena voi katsoa olevan sen selvittäminen, voidaanko vastaaja arvioida erittäin vaaralliseksi ja tuomita yhdistelmärangaistukseen, ei niinkään mielentilan ja syyntakeisuuden selvittäminen. Saman aikaisesti varsinaiseen mielentilatutkimukseen kuitenkin jonottaa usea mielentilatutkimukseen määrätty henkilö, joiden syyntakeisuudesta tuomioistuin on nimenomaisesti halunnut selvitystä. Olisi tärkeää kohdentaa rajalliset oikeuspsykiatriset resurssit mahdollisimman tehokkaasti, kuten arviomuistiossakin esitetään, ja määrätä mielentilatutkimukseen ne henkilöt, joiden mielentilan selvittäminen on laissa säädetyn mukaisesti perusteltua.

THL ehdottaa oikeudenkäymiskaaren 17:37.3:n muuttamista siten, ettei mielentilatutkimusta tehtäisi automaattisesti, vaan henkilön psykiatrisen sairaalahoidon tarve arviotaisiin mielenterveyslain (1116/1990) 21 §:n kaltaisessa hoidon tarpeen arviossa, ja henkilö määrättäisiin oikeuspsykiatriseen hoitoon edellytysten täytyessä. Toisaalta menetelmien epävarmuuden ja olemassa olevien resurssien näkökulmasta on aiheellista pohtia, olisiko vaarallisuutta tarpeen arvioida nykyisessä jo valikoituneessa, uusintarikollisia koskevassa henkilöjoukossa ollenkaan, vai olisiko jokin muu seikka, esimerkiksi aikaisemmat tuomiot riittävä osoitus vaarallisuudesta. Vuosina 2022–2024 THL on antanut 33 vaarallisuus- ja mielentilatutkimuslausuntoa ja arvioinut kaikki henkilöt "erittäin vaarallisiksi".

Yhdistelmärangaistukseen ehdotetut muutokset. THL pitää ongelmallisena yhdistelmärangaistuksen laajentamista ensikertalaisiin ja alle 18-vuotiaisiin rikoksentehtäjiin. Vaarallisuusarvion luotettavuus kohderyhmässä, jossa ei ole todistetusti aikaisempia rikostuomiota, on vielä edellä mainittua epävarmempaa, koska yksi keskeinen osoitus vaarallisuudesta puuttuu. Ylipäätään yhdistelmärangaistuksen muuttamista ja laajentamista näin nopeasti ei voida pitää perusteltuna, koska vuonna 2018 voimaan tulleesta yhdistelmärangaistuksesta ei ole vielä voitu tehdä tosiasiallista seurantatutkimusta taikka selvitystä sen vaikuttavuudesta.

Varmuusvankeuden toimenpiteet. Arviomuistion mukaan vaarallisuutensa perusteella varmuusvankeuteen määrätyle on järjestettävä toimenpiteitä, jotka tähtäävät uusimisriskin vähentämiseen ja vapaudenmenetyksen lyhentämiseen. Epäselväksi jää, mitä nämä toimet ovat, missä ja miten niitä pystytään järjestämään? Wattu IV-vankiväestötutkimuksen mukaan vangeilla on muun muassa autismikirjon häiriöitä ja mielenterveys- ja päihdehäiriöitä, jotka osaltaan selittävät rikollista käyttäytymistä. Tällaisten häiriöiden hoitoon ja kuntoutukseen tulisi järjestää nykyistä parempia mahdollisuuksia.

Rikoslain (39/1889) 3:4.3:n mukaan alentunut syyntakeisuus huomioidaan rangaistusta määrättäessä. Arviomuistion perusteella on epäselvää, miten arvio alentuneesta syyntakeisuudesta vaikuttaa varmuusvankeuteen. Alentuneesti syyntakeisiksi arvioidut vangit erottautuvat kuitenkin muista vangeista muun muassa hoidon tarpeen tunnistamisen, hoitoon liittyvien vankilasta poistumisten ja jossain määrin myös turvaamistoimenpiteiden kohteeksi joutumisen suhteen (Törölä, 2021).

THL katsoo perustellummaksi kehittää jo olemassa olevia seuraamuksia ja erityisesti vankeuden jälkeistä (valvonta-)aikaa kuin säätää kokonaan uudesta varmuusvankeudesta. Muutokset tulisi tehdä mahdollisimman hallitusti ja tutkittuun tietoon perustuen. Vaarallisuusarvioiden tai väkivaltariskiarvioiden lisääminen eivät itsessään lisää yhteiskunnan turvallisuutta pitkällä tähtäimellä. Vankilaeristys ja vankilassaoloajan pidentäminen eivät myöskään sellaisenaan paranna ketään, vaan tarvitaan aktiivisia toimenpiteitä vaaralliseksi arvioitujen ihmisten vaarallisuuden poistamiseksi muun muassa kuntoutuksen keinoin. Tähän tarvitaan resursseja, joihin olisi syytä osoittaa varoja.

Pääjohtaja

Mika Salminen

Hallinto- ja talousjohtaja

Mia Nykopp

Kaarre Hanna
Terveysten ja hyvinvoinnin laitos THL